

Макух В. В.

“СОЮЗ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР’Я” ТА НОВІ ФОРМАТИ СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

13 липня 2008 р. у Парижі, за ініціативою Франції відбувся установчий саміт поновленого Євро-Середземноморського партнерства, що отримав офіційну назву “Союз для Середземномор’я”. У саміті взяли участь 27 країн Європейського Союзу, 5 європейських країн, що межують з Середземним морем (Албанія, Боснія-Герцеговина, Монако, Чорногорія та Хорватія) та 11 країн Півдня Середземномор’я (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Ліван, Марокко, Сирія, Туніс, Туреччина, Палестинська адміністрація, Йорданія та Мавританія). “Союз для Середземномор’я” не мав мети замінити собою ні Барселонський процес, ні Європейську політику добросусідства, ні будь-яку іншу політику співробітництва у регіоні, а намагався надати їм додатковий імпульс. З самого початку було передбачено, що новий Союз буде тісно співробітничати з відповідними загальноєвропейськими структурами.

Сутність нового Союзу полягала у підвищенні ступені участі у регіональній політиці країн Півдня Середземномор’я. Якщо у рамках Барселонського процесу єдиною структурою, що приймала рішення та фінансувала проекти, був Європейський Союз, то у “Союзі для Середземномор’я” встановлена форма співголовування (по одному голові від ЄС та від країни Півдня) та заснований спільний секретаріат, що займається відбором та аналізом проєктів, що необхідні регіону.

Пріоритети “Союзу для Середземномор’я”, що складаються з цілого комплексу стратегічних цілей, сформульовані таким чином:

1. Політика виборчої імміграції.
2. Екологія та захист навколишнього середовища, боротьба з забрудненням Середземного моря.
3. Політика спільного довгострокового розвитку та зміцнення співробітництва та взаємодопомоги усередині Середземноморського регіону у галузі економіки (зона вільної торгівлі, ін-

вестиції, розвиток транспортної інфраструктури, енергетична безпека, створення та передача новітніх технологій).

4. Боротьба з корупцією, організованою злочинністю та тероризмом.

5. Розвиток культури, системи освіти, охорони здоров’я, боротьба проти нерівності та несправедливості.

Разом з тим, у процесі становлення організаційних структур “Союзу для Середземномор’я” виникли певні проблеми, пов’язані з політичними та економічними розбіжностями у баченні перспектив взаємного співробітництва членів ініціативи, міжнародною ситуацією та амбіційними спрямуваннями окремих країн як арабського, так і європейського регіонів Середземномор’я.

Доцільно розглянути передумови започаткування зазначеної ініціативи та основні (політичні й економічні) складові реалізації стратегічних напрямків “Союзу для Середземномор’я”.

Політична складова “Союзу для Середземномор’я”

Ще на стадії попередньої проробки проекту “Союзу для Середземномор’я” з зацікавленими сторонами (державами та інститутами Європейського Союзу, країнами Півдня) визначилась ціла низка принципових проблем та розбіжностей, головними серед яких були:

1. Первинне ставлення низки європейських країн, зокрема Німеччини та європейських інститутів, до ініціативи Середземноморського союзу було доволі настороженим. Заяви президента Франції Н. Саркозі не містили відповіді на запитання щодо структури, формату відносин між учасниками об’єднання, джерел фінансування майбутньої організації. Хоча політичний характер заяв і не передбачав технічну деталізацію проекту, виступи Н. Саркозі чітко демонстрували претензії Франції на лідерство не лише у Середземноморському регіоні, але і в Європейському Союзі. Така постановка питання не могла задовольняти головного політичного конкурента Франції до ЄС – Німеччину. Позиція Німеччини складалася з того, що новий Союз розколе єдність Європейського Союзу, якщо у ньому будуть брати участь лише країни узбережжя Середземномор’я, і створить паралельну Барселонському процесу структуру. Німецька сторона спочатку відхиляла варіант, що виключав європейські країни, які не виходять на Середземне море, від участі в проекті і вважала, що це призведе до розподі-

лу Європи. Канцлер Німеччини А. Меркель побоювалась, що до Союзу з ЄС увійдуть лише Франція, Іспанія та Італія, за виключенням інших європейських країн. Єдиним шляхом вирішення цього питання Канцлер вважала участь у Союзі сімнадцяти країн Європейського Союзу [1]. До того ж, незадоволення офіційного Берліну стосувалось і ідеї можливого фінансування нового проєкту з бюджету Європейського Союзу, поповнення якого у суттєвій мірі залежало від Німеччини.

Політика протидії ідеї Н. Саркозі з боку Берліна призвела до появи ідеї створення ще одного Союзу, що поєднував би країни Балтійського моря. На тлі погіршення відносин між членами Європейського Союзу стало очевидним, що без підтримки ЄС (наднаціонального інституту) проєкт Середземноморського Союзу буде приречений на провал. Єврокомісар з зовнішніх зв'язків та політики добросусідства Б. Ферреро-Вальднер зазначила, що ЄС може схвалити новий французький проєкт за умови, що він залишиться в рамках Барселонського процесу. Таким чином, Францію закликали стримати зовнішньополітичні амбіції та рахуватись з Барселонським процесом, започаткованим ЄС.

У результаті інтенсивних консультацій з європейськими партнерами проєкт Середземноморського Союзу мав деякі зміни, але отримав статус загальноєвропейської ініціативи, що йде у руслі Барселонського процесу. У травні 2008 р. Європейська комісія оприлюднила документ, в якому містились обґрунтування започаткування нової політики та пропозиції щодо поновлення відносин з середземноморськими партнерами. Згідно з цим документом, Барселонська декларація та взяті у 1995 р. сторонами зобов'язання стали фундаментом нової ініціативи. Політичний діалог, економічне співробітництво, взаємодія у культурній та гуманітарній сферах, а також додана до Барселонської декларації у 2005 р. "IV глава", що стосувалась питань міграції, соціальної інтеграції, правосуддя та безпеки, залишились у силі. Надалі Європейська комісія підтвердила всі раніше взяті на себе зобов'язання як у рамках двосторонніх відносин з країнами регіону, так і в рамках Європейської політики добросусідства. У результаті, європейським країнам вдалося домовитись у цілому про принципи Союзу для Середземномор'я, його організаційної структури та фінансування. З іншої сторони, ці консультації ще

раз підтвердили надзвичайну складність багатосторонньої координації, коли важливо врахувати інтереси багатьох учасників, що іноді переслідують зовсім різні цілі.

2. До труднощів, що виникли при оформленні ініціативи Союзу на європейському рівні, додалося неоднозначне (і навіть негативне) ставлення до цього проекту деяких країн Півдня Середземномор’я.

Країни Північної Африки, що спочатку позитивно сприйняли пропозицію Н. Саркозі, згодом почали наполягати на “роз’ясненні” нового характеру відносин. При цьому вони бажали заручитись тим, що певна з країн Півдня отримає, хоч і неофіційно, преференційний статус, певна столиця з цих країн стане місцем для штаб-квартири тієї чи іншої структури (секретаріату та ін.) нового Союзу. На тлі суперництва північно-африканських країн за неформальне лідерство додатковою темою для полеміки стала участь Ізраїлю у Союзі для Середземномор’я. Так, на думку керівництва Алжиру, ініціатива Н. Саркозі не має ставати підставою для нормалізації відносин арабських країн з єврейською державою у рамках нового Союзу, хоча саме ця пропозиція містилась у тексті виступу Н. Саркозі у м. Тулоні.

3. Певним застереженням для створення Союзу стала безкомпромісна позиція лівійського керівництва. Лівія, що з 1999 р. мала статус спостерігача у Барселонському процесі, незважаючи на активне зближення з Заходом в останні роки, категорично відмовилась від ідеї участі у Союзі для Середземномор’я. Лівійський лідер М. Каддафі свою позицію мотивував тим, що участь країн Північної Африки в європейському проекті “розколить” континент. Позиція лівійського керівництва свідчить про те, що ця країна з порівняно невеликим населенням та значними нафтогазовими ресурсами поки що не зацікавлена у членстві в “Союзі для Середземномор’я”, на зразок інших країн Північної Африки, що розраховують на певні політичні та економічні дивіденди. Проте, позиція М. Каддафі не знайшла підтримки у членів Ліги арабських держав, оскільки на установчому самміті “Союзу для Середземномор’я” були присутні всі країни регіону, окрім Лівії.

4. Певні питання виникли навколо включення Туреччини до нового формату відносин. Н. Саркозі ще на початку своєї президентської компанії неодноразово виступав проти включення Турецької

республіки до складу Європейського Союзу. За його словами, “для Туреччини немає місця в Європейському Союзі, оскільки це не європейська країна”. Разом з тим, він зазначав, що “Туреччина – чимала європейська держава, разом з якою середземноморська Європа може сприяти об’єднанню Середземномор’я. Саме у форматі учасника середземноморського союзу, а не в якості можливого повноправного члена Європейського Союзу Н. Саркозі уявляв собі майбутнє турецько-європейських відносин”.

Ідея “Середземноморського союзу” спочатку була стримано зустрінута в Туреччині, оскільки ця країна з 1999 р. мала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, а переговори про вступ знаходяться на кінцевій стадії. Від цього участь Туреччини в установчому самміті “Союзу для Середземномор’я” залежала від позиції, яку зайняв би Брюссель. Лише після того, як Європейська комісія підтвердила непорушність позиції щодо продовження переговорів з Туреччиною про її вступ до ЄС, офіційна Анкара прийняла пропозицію стати членом нового Союзу.

5. Підсумкова декларація паризького самміту, що була схвалена 13 липня 2008 р. всіма учасниками, була складена у повній відповідності до принципів, що були раніше виказані Європейською комісією. У декларації підкреслювалась необхідність спільної роботи задля досягнення миру на Близькому Сході, стабільності та безпеки у регіоні. Зокрема, планувалось укладення євро-середземноморського пакту, націленого на створення зони миру та стабільності у Середземномор’ї; розроблення “Кодексу поведінки” в області боротьби проти тероризму та забезпечення безпеки громадян; розвиток людських ресурсів, скорочення бідності, формування до 2010 р. зони вільної торгівлі між учасниками, активніша участь громадян у політичному житті, дотримання прав людини, посилення ролі жінок у суспільному житті, повага до меншин, боротьба проти расизму та ксенофобії, розвиток міжкультурного діалогу та краще взаєморозуміння.

Від ідеї Н. Саркозі у Паризькій декларації залишилось лише те, що не суперечило головним цілям Барселони, проте формулювання Президента Франції були замінені на більш стримані. Незважаючи на те, що проблеми імміграції в останні роки стали найсерйознішою проблемою у відносинах між Північчю та Півднем Середземномор’я, у тексті Паризької декларації про це

не сказано нічого. Проте, за початковою ідеєю Н. Саркозі, саме імміграція мала стати одним з центральних елементів співробітництва. З цього гострого питання країни Півночі та Півдня Середземномор’я так і не змогли знайти компромісних формулювань та розробити спільний план його вирішення. Це пов’язано з відсутністю єдиної європейської позиції з врегулювання міграційних потоків та тим, що більшість країн Північної Африки звинувачують Європу у дискримінаційному підході до вихідців з арабських країн.

6. Проблеми, що виникли після заснування “Барселонського процесу” у 1995 р. продовжують переслідувати “Союз для Середземномор’я” і на цей час. Серед них – вимоги Європейського Союзу, що у країнах Південного Середземномор’я мають відбуватися демократичні реформи а також проблеми, що виходять з палестино-ізраїльського протистояння. За словами президента Франції Н. Саркозі, «провал “Барселонського процесу” був прогнозованим з того моменту, коли пріоритети Європи опинились на Сході Європи і коли у міждержавних відносинах стали панувати торговельні питання, хоча багатоаспектне співробітництво мало б стати абсолютним пріоритетом».

СередосновнихджерелнестабільностіурегіоніСередземномор’я на сьогодні можна визначити турецько-грецьке протистояння, палестино-ізраїльський конфлікт, напружені відносини між сунітами та шіїтами, християнами та мусульманами.

Незважаючи на те, що основні проблеми у регіоні залишились (політична нестабільність, неврегульовані старі та нові конфлікти між країнами Півдня Середземномор’я, високий демографічний потенціал країн Півдня, істотний дисбаланс у рівнях соціально-економічного розвитку, імміграція, тероризм) не можна стверджувати, що у відносинах весь цей час царював застій і нічого не змінилось.

Серед арабських організацій Ліга арабських держав прагне відігравати активну роль у “Союзі для Середземномор’я”. Проти цього раніше активно виступала ізраїльська сторона, яка вважала, що представники Ліги можуть бути присутні на засіданнях Союзу лише у ролі спостерігачів. У листопаді 2008 р. міністри закордонних справ ЄС та їх арабські партнери провели зустріч у Марселі, на якій було прийнято рішення дозволити представни-

кам Ліги арабських держав брати участь у всіх засіданнях “Союзу для Середземномор’я”. Таким чином, арабські країни, що не є членами “Союзу для Середземномор’я”, отримали можливість брати участь у розгляді політичних та економічних питань цього об’єднання через Лігу арабських держав.

Політичні цілі співробітництва в рамках “Союзу для Середземномор’я” (забезпечення миру, стабільності та безпеки, розвиток демократії, політичного плюралізму та ін.) носять і певне ідеологічне оформлення конкретних проектів у галузі економіки, екології, енергетики та освіти [2].

Економічна складова “Союзу для Середземномор’я”

До середини 1990-х років країни Середземномор’я розглядали головну причину слабкої результативності у відносинах між Північчю та Півднем, у відсутності серйозного політичного діалогу, а також у тому, що сторони (претензії, у першу чергу, були спрямовані до країн Європи) піклувались виключно про власні економічні інтереси. Такий стан справ не влаштовував представників країн обох берегів Середземномор’я, що стало потужним імпульсом для заснування Барселонського процесу. Від цього у рамках “Союзу для Середземномор’я” відбувається зміщення пріоритетів у бік економічних проектів, що чимось нагадує ситуацію, характерну для ідей Барселонської декларації. З іншої сторони, це зміщення відбувається на виключно новому витку відносин між Європою та країнами півдня Середземномор’я.

На цей час Північ та Південь Середземномор’я більш тісніше пов’язані між собою різноманітними програмами допомоги та співробітництва. Багато проектів, що знаходяться на стадії реалізації, мають позитивний вплив на розвиток країн регіону. Це проекти, пов’язані з освітою, іригацією, забезпеченням питною водою.

Серед економічних та соціальних напрямків спільних дій країн “Союзу для Середземномор’я” можна визначити такі:

- боротьба з забрудненням Середземного моря;
- розвиток морського та наземного транспорту між двома берегами Середземного моря, будівництво узбережних магістралей та модернізація залізничного сполучення, що пов’яже країни Магрибу (з метою зробити транспортні сполучення більш доступними та безпечними для людей та товарів);

- спільне забезпечення суспільної безпеки та запобігання виникненню природних та гуманітарних катастроф;
- розвиток альтернативних джерел енергії (передусім, сонячної енергії Середземномор’я);
- розвиток вищої освіти та наукових досліджень, створення євро-середземноморського університету;
- розвиток малих та середніх підприємств.

Серед амбіційних проектів нового об’єднання – екологічний проект очищення акваторії Середземного моря до 2020 р., проекти використання сонячної енергетики та управління водними ресурсами. Єгипетська сторона пропонує збудувати швидкісний автобан між містами Олександрія (АРЄ) та Танжер (Марокко) [3].

Найгостріше питання для країн ЄС, пов’язане з пошуком джерел фінансування “Союзу для Середземномор’я”, було вирішено наступним чином. Враховуючи те, що, відповідно до наявних зобов’язань, Європейський Союз на постійній основі надає регіону значну підтримку, від не може взяти на себе додатковий фінансовий тягар.

Фінансування проектів “Союзу для Середземномор’я” не відбуватиметься виключно за рахунок коштів Європейського Союзу. Додаткове фінансування Європейська комісія передусім розраховує отримати від приватних інвесторів. Окрім цього, окремі проекти повністю фінансуватимуться країнами Південного Середземномор’я. Участь останніх у спільних проектах не лише в якості донорів, а й інвесторів, має підвищити їх зацікавленість у досягненні конкретних результатів.

У той же час, європейські фінансові механізми, такі як програма Євро-середземноморського інвестування та партнерства (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership – FEMIP), а також фінансові інструменти Європейської політики добросусідства (Neighbourhood Investment Facility) також можуть бути використані для досягнення цілей “Союзу для Середземномор’я”.

Політика конкретних проектів закликає внести зміни у прийнятий в рамках Барселонського процесу підхід [4], що обумовлював надання допомоги та економічне співробітництво з країнами Півдня, у першу чергу, результатами, досягнутими під час розбудови громадянського суспільства та клімату взаємної до-

віри. Передбачається, що економічний розвиток буде неминучим наслідком врегулювання найбільш гострих конфліктів (Близький Схід, Західна Сахара та ін.) та створення здорового політичного клімату. Оскільки за 13 років Барселонського процесу суттєвих покращень ні у політичній, ні в економічній сферах не відбулося, європейці запропонували для країн Півдня Середземномор'я якісно новий підхід.

Так, у рамках “Союзу для Середземномор'я” економічні та гуманітарні проекти мають вийти на перший план. Першочерговою метою стає необхідність вирішення нагальних економічних завдань, не чекаючи на перемогу демократії та на врегулювання конфліктів. З іншого боку, відповідальність за результати має бути розподілена між всіма країнами-учасницями. Цікавим є те, що участь в реалізації проектів, що розробляються у рамках “Союзу для Середземномор'я”, не є обов'язковою для всіх країн, що уклали Паризьку декларацію.

Ініціатива “Союзу для Середземномор'я”, що стала продовженням Барселонського процесу та Європейської політики суцідства, підтверджує послідовність та спадковість підходу Європейського Союзу при розбудові відносин з країнами Півдня Середземномор'я. Разом з тим, той факт, що основні положення Барселонської декларації були майже без змін перенесені у положення Паризької декларації, свідчить про те, що у рамках Барселонського процесу необхідний рівень партнерства між країнами Півночі та Півдня Середземномор'я поки ще не досягнутий.

Можливість вибіркової участі країн регіону у реалізації проектів, що розробляються у рамках “Союзу для Середземномор'я”, не є обов'язковим для всіх країн, що уклали паризьку декларацію. Це означає, що країни-учасниці отримують можливість пропонувати та обирати лише ті проекти, в яких вони реально зацікавлені. Головним чином, це буде зумовлюватись різними потребами, безпосередньо пов'язаними з рівнями соціально-економічного розвитку цих країн.

Інвестування коштів з метою довгострокового розвитку, а саме – в охорону навколишнього середовища, розвиток освіти та досліджень, альтернативних джерел енергії, – актуальніша справа передусім для західного постіндустріального суспільства, ніж для країн, що розвиваються, де пріоритетами залишаються вирі-

шення проблеми бідності, зростання населення та безробіття, забезпечення продовольством та водою. Алжирці, тунісіці та марокканці скоріше мають потреби в отриманні віз та роботи, ніж переймаються питаннями очищення акваторії Середземного моря.

Незважаючи на короткий термін свого існування, об’єднання “Союз для Середземномор’я” функціонально виглядає більш ефективним та розгалуженим, ніж “Євро-Магрибське партнерство” (“Діалог 5+5”), що обмежується лише розглядом питань у сфері безпеки та зустрічами на рівні міністрів внутрішніх справ.

У перспективі українській стороні бажано отримати статус спостерігача на засіданнях “Союзу для Середземномор’я”, оскільки основні торговельні партнери нашої країни на Близькому Сході знаходяться саме у Середземноморському регіоні. Надалі цей статус сприяв би налагодженню зв’язків та партнерських відносин між Україною та Лігою арабських держав, яка вже має у Союзі цей статус.

Оскільки Україна та країни Північної Африки є партнерами з Європейської політики добросусідства, досвід налагодження економічних зв’язків, розвитку торгівлі між країнами Півночі та Півдня Середземномор’я, реалізації спільних євро-магрибських проєктів може бути корисним і для знаходження нових моделей співпраці нашої країни з Європейським Союзом.

Завдяки налагодженню контактів з інституціями “Союзу для Середземномор’я”, Україна може заручитись підтримкою таких європейських фінансових механізмів, як програма Євро-Середземноморського інвестування та партнерства (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership – FEMIP), у повній мірі використати фінансові інструменти Європейської політики добросусідства (Neighborhood Investment Facility).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аль-Кудс Аль-Арабі*, 01.07.2008.
2. *Мохова И. М.* Французская инициатива Средиземноморского Союза – <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/27-08-08b.htm>
3. *Аль-Хайят*, 11. 04. 2008.
4. *Волович А. А.* “Евросредиземноморское партнерство: 10 лет спустя” – <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/13-12-05a.htm>